

A holokausz krátere peremén születettek nemzedéke

Sajnos alig akad olyan számunk, amelyben ne lenne nekrológ-kötelezettségünk. Amikor ne kellene valakitől elbúcsúzni, aki részt vett az *új Múlt és Jövő* életében, mint szerző, támogató, jóbarát. Ez a „jelenség” rámutat nemcsak egy-egy számunkra kedves személy életkorára, hanem a folyóiratunkéra is, amelynek már – ez bátran ki-mondható – tetemesebb a múltja, mint a jövője.

Fotó: Harsányi Tamás

A minap elment két barát egy más korszakra is rámutat. A korszakra, amelynek legmeghatározóbb vízvonalzó szakadéka – a mi történelmünkben, magyar zsidókéban – a holokausz. Amelynek az emléke és jelentősége az idő múlásával, s a rákövetkező korszakok egymásra torlódásával nemhogy elhalványulna, hanem éppen ellenkezőleg: egyre kérlelhetetlenebb felismerésekkel szembesítve jegercesedik ki.

E folyóirathasábokon a nekrológok sora leginkább olyanokról szól, akik éppen azért segítették a *Múlt és Jövő* munkáját, mert még a holokausz előtt szocializálódtak egy népes és gazdag kultúrájú magyar zsidóságban, s az ott szerzett tudásukat, tehetségüket, elvárásukat – nívójukat és habitusukat – adták át örömmel nekünk, lelkes, de tudatlan neofita nemzedéknek. Mostani halottaink előrébb léptek. Ők a holokausz krátere peremén – az egyik és a másik oldalán – születtek.

Berkovits György (Orosháza, 1940 – 2018, Budapest) meghatározó élménye volt a még bőrön tapasztalt deportálás („csak” ausztriai munkatáborba), s a halmazott – a magyar és az orosz – munkaszolgálatból hazatérő apa idegenségével szembesülés. Ezekből a traumatikus és konfliktusos élményekből születtek legmélyebb és tanulságosabb írásai utolsó alkotóperiódusában. Ezekkel még sokat kell foglalkozni, a recepció, azaz a tudásunkba építés munkája során, mert ritka látószögéről, s abból adódóan revelációs történelmi ismeretről van

szó, a szintén mostanában történelemmé kihűlt Rákosi–Kádár-korszakról. (E tapasztalatok gazdag összegzése az életében utoljára megjelent *Magyar látvány* [Budapest, 2017] című könyve.)

S korántsem mellesleg Berkovits Gyuri volt a nagy magyar találmány, a szociográfia (amely nem non fiction irodalom, hanem egy sajátosan magyar, a szépirodalom és a szociológia elemeiből építkező műfaj és mozgalom) hagyományainak folytatója, megújítója (*Világáros határában*, Budapest, 1976). És szervezője, motorja második nagy szakaszában, a múlt század hetvenes éveiben. Ő volt a (rég és igazi) *Mozgó Világ* zászlóshajó rovata, a szociográfia szerkesztője, s ezzel a korszak kritikus szellemi életének meghatározó alakja. Benne ifjúságom egyik, s vele utolsó irányító, támogató mesterét is siratom.

Székhelyi József, a gazdag pályát befutó színművész közvetlen a holokausz után született. (Budapest, 1946 – 2018, Budapest) Csak végtelenül ignoránsoknak (eufemizmus) kell magyarázni: „túlélő” szülőktől. Ugyanis, aki magyar zsidónak született, s 1945 után él vagy élt, az eleve túlélő, s ezért akik utánuk jöttek a világra szintén ugyanebbe az entitásba tartozóan, „túlélők” leszármazottai. Ugyanis a magyar holokausz az egész magyar zsidóságot szánta elve halálra, s csak végtelen szerencse, s persze lelemény és akaraterő révén

Fotó: Pluzsík Tamás

lehetett elkerülni ezt az ítéletet. Székhelyi József a pórusaig tudatában volt ezzel a helyzettel, igazsággal. Ez a tudás is meghatározta tehetségét, s azt a felelős munkáját, amit a „túlélés” rárótt. Írással, zsidó pódiumokon, zsidó ügyekért szerepléssel (egy közegben, ahol ezt éppen a zsidóktól univerzálisírlenesnek, azaz partikulárisnak minősítették) közéleti szerepvállalással (*Élet menete*) állt ki egész rendszerváltás utáni pályáján a holokausz emléké-

ért, hogy ez a tapasztalat beleszervülhessen – áldozatokéba és elkövetőkébe egyaránt – a magyar közgondolkodásba és kollektív tudatba.

Folyóiratunknak szerzője, estjeinknek aktív közreműködőjét veszítettük el benne. Különösen fájdalmas számomra az utolsó találkozás, Somló Tamás sírköveavatóján, ahol megrázóan gyönyörű, székhelyis humorral megírt és előadott írását olvastam fel (s utolsó szövegváltásunkkal rögtön el is kértem tőle, lásd 2017/3.). S most alig egy évre rá csatlakozott közös barátunk égi társaságához. Sokan szurkoltunk érte, hogy legyőzze a betegségét, ame-

lyet folyamatos munkával vélt, s tudott is egy darabig visszatartani, hogy betölthesse legkisebb gyermekének tett ígéretét: húszéves koráig nem fogja elhagyni.

A mi feladatunk, hogy ne hagyjuk kiváló emberünk, a magyar zsidóság ügye alkotó képviselőit elmenni. Tegyük őket halhatatlanná a befogadással, a szellemi hagyatékuk élővé szellemiesítésével! Ez a mi dolgunk itt lent, a kis ideig, míg csatlakozunk mi is a főnti asztaltársasághoz, ahol most barátaink a székeket összebb tolva helyet szorítanak.

A szerk.

(Folytatás a 136. oldalról)

zsidók érdeke (akik már többségükben amúgy is „kiszántattak” innen), hanem a magyarságé, mert ez a lelki egészsége záloga. Egy fogalomé, amelyet nem lehet mérni, csak érezni. S ahogy az idő távolodik – ez egy új jelenség, ami látszólag ellentmond az emberi természetnek –, egyre inkább érezni párhuzamban a megbékélés-gyógyulás elmaradásával. Talán az sem véletlen, hogy Randolph L. Braham munkája – dacára, hogy a források nagyrésze Magyarországon található, akár a „Lieu du Memoire”, az elkövetés helye és emléke – Magyarországtól egy kontinensnyi távolságban született meg. Hiszen Auschwitz csak a megsemmisítés helye volt, azonban az „elkövetés” alapvető mozzanata, a „kiszántás” a magyar társadalomból, teljes egészében magyar tett volt, mint ezt monumentális munkájában a magyarul többször is megjelent *A népiértés politikája. A holokauszt Magyarországon* című művében lefektette. (Először: *The Politics of Genocide*, New York, 1981.) Szomorú kuriozitás: ilyen alapos holokauszt története csak a magyarénak van, s bizonyára ez sem véletlen, hiszen ilyen gyors és az egész társadalmat a mai napig romboló hatása egy nemzetre lebontott holokausztnak sem volt, ahogy nem volt egyetlen zsidóság sem, amely annyira gazdagítóan, meghatározóan bejött volna „gazdanépe” kultúrájába és mindennapjaiba.

A megkutatott, megalkotott művének kiegészítése, de inkább népszerűsítése, töltötte be életúja utolsó részét. „Véletlen” (semmi sincs véletlen) 1983-ban tanúja voltam, egy útlevelebe külön papírlapba becsúsztatott vízummal „csövezve” Haifán, a holokauszt 40. évfordulóján, amikor kiengedtek egy magyar tudósdelegációt, hogy amerikai és izraeli kollegákkal emlékezzenek először együtt – nagyhatású előadásának. A rendszerváltás után

nagy példányszámban adták ki – és vették – fő művét, s mint egy rocksztaart fogadták a Fészek Klubban, ahol először tartott előadást, a környező utcákra csordult ki a nép, aki már nem kapott helyet. S párhuzamban azzal, hogy a holokausztról való tudást mennyire hátrította-hátrítja a most rögzítő-kanonizáló „kollektív emlékezet” nem függetlenül a napi politika megkívánásaitól, úgy vált Randolph L. Braham nem kedvelt vendéggé Magyarországon, s majd „ellenzékivé”. Legutolsó nagyobb sajtónyilvánosságot kapott „ügye” a Sorsok Háza-projekt volt, amelyet egykori pártfogoltjával szemben látványosan opponált. (Vajon mit szölt volna éppen halála napján – ezt a bosszúságot jó volt meg nem érnie, hogy a „málenkij robot” jelenségét egy mai államférfi nemes egyszerűséggel a magyar holokauszt fogalma körébe vonta.)

Utolsó levélváltásaink az általa felnevelt fiatal holokauszt-kutatók évkönyvével foglalkoztak. *A Tanulmányok a holokausztról* X. kötetét megszerkesztette, s megnyugtatóan, hogy lesz felelős halála után is, aki segít a tető alá hozásban, sőt: a folytatásban, mert erről is gondoskodott.

Nagy tudós, nagy szervező, harcos ment el most. A 95 éves ember a magyar holokauszt emlékezetpolitikájának legenergikusabb motorja volt. Távozása – ez sem véletlen – oly végzetesen egybeesik magának az ügyének az ellehetetlenülésével. Amikor Magyarországon, sőt: ott is ahova sorsa vetette, ismét az idegen megbélyegzése, a vele szemben gyakorolt szolidaritáshiány vált mainstreamé.

Ezt felfogni, megemészteni, s a következtetést belőle levonni – a tőle árván maradt tanítványok, munkatársak keserű öröksége lesz – miközben zavartan téblábolunk, ide-oda rakosgatjuk a köteteit egyik civil szervezet raktárából a másikba, olykor, mint csempészárút, iskolai könyvtárakba belopva.